

УДК 314:316.334.56(477.5)–053.2”17”

Ігор Сердюк (м. Полтава)

“БЕЗ ЗАПЛАТЫ, НА ХАРЧАХ И ОДЕЖИ ХОЗЯЙСКИХЪ”: ДІТИ В НАСЕЛЕННІ ЛІВОБЕРЕЖНОГО УКРАЇНСЬКОГО МІСТА ХVІІІ СТ.

На основі даних Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 рр. вивчаються демографічні характеристики дитинства у міському соціумі. На прикладі населення Стародуба досліджується частка дітей, що мешкали поза власною сім'єю, способи їхнього заробітку на життя, причини перебування поза родиною.

Ключові слова: вік, діти, населення, сім'я, сироти, учні.

На основании данных Генерального описания Левобережной Украины 1765–1769 гг. изучаются демографические характеристики детства в городском социуме. На примере населения Стародуба исследуется категория детей, проживающих вне семьи, способы их заработка на жизнь, причины внесемейного существования.

Ключевые слова: возраст, дети, население, семья, сироты, ученики.

Навесні 1779 року Миргородський гродський суд розглядав справу 25-річного Романа Краснощоченка. Під час допиту він розповів про своє дитинство таке: коли Роману було чотири роки, помер його батько, у п'ять років мати залишила хлопця в родині глобинського посполитого Михайлика, а сама пішла на заробітки й померла. Щоб прохарчуватися, хлопець змалечку змушений був заробляти на хліб. Спершу він три роки пас свиней і телят у названого Михайлика, потім ще одинадцять років пас худобу у різних господарів, переходячи з місця на місце¹. Його доля не була винятковою, як для ранньомодерного суспільства, що характеризувалося високою смертністю й низькою тривалістю життя.

Навіть побіжний огляд матеріалів Генерального опису Лівобережної України 1765 — 1769 рр. вказує на значну кількість дітей, які, як і Роман, мешкали поза власною родиною, заробляючи собі на життя власною працею. Це явище особливо помітне у містах, які давали більше можливостей вижити й пропонували різні варіанти: найми, учнівство тощо.

Незважаючи на те, що проблема дитинства в українському ранньомодерному соціумі є надзвичайно важливою для розуміння особливостей його функціонування, вона й до сьогодні залишається практично невивченою. Отже відкриває значні можливості для дослідників соціальної історії.

У своїй розвідці спробуємо, з точки зору історичної демографії, проаналізувати особливості існування дітей, позбавлених родинного

затишку, в умовах ранньомодерного українського міста ХVІІІ ст. Зробимо це на прикладі Стародуба. За основне джерело використаємо Генеральний опис Лівобережної України 1765 — 1769 рр. — перепис населення й господарства Лівобережної України, що проводився у 1765 — 1769 роках за указом Катерини ІІ. Його організацією та проведенням на території Гетьманщини займалася Друга Малоросійська колегія на чолі з президентом колегії генерал-губернатором Петром Румянцевим^{1*}.

Механізм проведення перепису, масштаби й зміст роблять його унікальним джерелом інформації для вивчення функціонування міського населення Гетьманщини другої половини ХVІІІ ст. Серед ряду великих полкових міст, де опис проведено найкраще, представлений Стародуб, дитяче населення якого і стане об'єктом нашого дослідження. Матеріали Генерального опису міста складаються з чернеток і чистовиків, перевагою останніх є уніфікованість й уточнена інформація, тому саме їх ми й будемо використовувати.

Ці документи датовані 1766 роком і знаходяться у книзі 148а², що зберігається у Центральному державному історичному архіві України в м. Київ у фонді № 57. Вони оформлені у вигляді таблиці на звороті кожного аркуша й додатку до неї на лицевій стороні наступного. З лівого боку кожної таблиці

¹ Тому в історичній літературі джерело часто називають “Румянцевський опис”.

записані: номер двору, назва вулиці, далі — окремі графи для будівель: помешкань господарів та наймитів, комор, конюшень, сараїв. У графі “чини та імена” вказувалося прізвище, ім'я власника двору чи глави родини, його соціальна приналежність. Нижче записувалися дружина і діти — спочатку хлопці, потім — дівчата. Далі переписувалася решта мешканців двору. Зазвичай це були родичі, учні, наймити. У джерелі чітко простежуються родинні зв'язки мешканців двору. Окремими графами записані вік та стан їхнього здоров'я. У лицевій частині зафіксовані права володіння двором, яким шляхом придбаний, прибутки та заняття господарів. Загалом інформація подана чітко, лаконічно, дані уніфіковані, що значно полегшує їхню обробку³.

У своєму дослідженні беремо до уваги дітей віком 5–14 років. Нижня межа зумовлена тим, що саме з п'ятирічного віку ми відстежуємо появу дітей у чужих родин і можемо умовно говорити про їхню мобільність. Верхня межа 14 років обрана через те, що саме вона, на думку сучасних дослідників, відділяла дитинство від активного трудового віку⁴.

Отже, у переписній книзі м. Стародуба ми знайшли 160 дітей віком 5–14 років, які перебували в чужих сім'ях. Всього ж у місті зафіксовано 875 дітей. Таким чином виходить, що діти, які цікавлять нас, становлять 18,3 % від цього числа.

Ймовірно, що мобільність дітей зростала з віком. Спробуємо це перевірити, розподіливши дітей цієї групи за віковими категоріями, а результати підрахунку нанесемо на графік (див. рис. 1).

Як бачимо, наше припущення підтверджується. Серед дітей віком 5–7 років частка

таких, що жили без батьків, була порівняно незначною й перебувала у межах 5 %, суттєве її зростання починається з 8–11 років і коливається у межах 10–22 %, зрештою у віці 13–14 років практично кожна друга міська дитина жила поза власною сім'єю. Велика кількість дітей, що жили й заробляли самостійно, була, вочевидь, притаманна не лише Стародубу, населенню ранньомодерного міста взагалі. Так, російський історик Ольга Кошелева довела це на прикладі Петербурга часів Петра I, де 27 % жителів, віком до 16 років, записані як особи без сім'ї. Це були: сироти, байстрюки, підкидьки, діти бідняків. Старші з них працювали, а малолітні бралися в доми міських жителів як слуги⁵.

Такими слугами або робітниками у Румянцевському описі Стародуба записано 48 дітей (14 хлопчиків і 34 дівчинки). Наймолодшою з них була “служанка” Ганна, якій на час перепису виповнилося 5 років. Малоймовірно, щоб дівчинка могла виконувати якусь серйозну роботу, скоріше за все вона була взята на “виріст”. В тодішньому соціумі побутовували навіть відповідний термін — “виросток”, яким позначали прийомних дітей або слуг, що виросли у домі господаря⁶. Зокрема, серед робітників возного Івана Сороки записана й 8-річна Фотинія: “взята с малолетства на пропитание”⁷. Однак такі випадки у Стародубі поодинокі, більшість наймитів були віком 10–14 років. Ці діти позначені у джерелі терміном “работник ево” або “работница ево” разом з вказівкою часу, на який вони наймаються.

Ні форма запису, ні його зміст не відрізняються від того, як записували дорослих наймитів. Основна відмінність полягала в оплаті

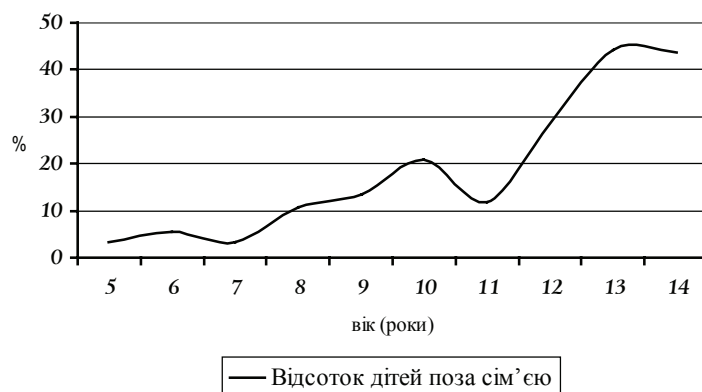

Рис. 1. Відсоток дітей різного віку, які жили поза власною сім'єю

праці, адже більше половини дітей її взагалі не отримували, а працювали лише за харчі та одяг. Претендувати на платню могли діти віком 10–14 років, вони отримували 1–1,5 карбованці на рік (дорослі наймити — 3–4,5 крб.): *“Работница родимка стародубовская мещанского звания Устинья нанимается въ годъ за 1 р 20 к на одежи и харче хозяйском”*⁸. Найбільшу платню серед дівчат (2,5 крб.) отримувала 12-річна Феодосія *“евреева дочь”*⁹, а серед хлопців — 14-річний *“работникъ слободы Климовъ житель Тимофей Петров нанимается в годъ по четыре рубля на одежде и харчахъ хозяйскихъ”*¹⁰.

Останній був російським старовіром-розкольником, таких, як він, дітей-наймитів у переписі міста зафіксовано ще п'ять. Характерно, що всі вони були хлопцями й мали порівняно вищий заробіток, ніж їхні інші однолітки-православні, при цьому наймаючись виключно до своїх одновірців¹¹. Жодного з них не було серед дітей, які офіційно не вважалися чийось робітниками, й жили у дворах своїх господарів “без найму з-за пропитання”. Таких дітей ми нарахували 34, із них — 17 хлопців і 17 дівчат. Вони були різного віку, належали до різних станів, могли бути як уродженцями Стародуба, так й інших місцевостей. Наприклад п'ятирічна Домініка *“Карпова дочь ... родимица Стародубовская звания мещанского”*¹², або ж у міщанина Степана Ведмедя *“на пропитании Дем'ян Максимов сын”* дванадцяти років¹³. В окремих випадках джерело повідомляє, що дитину взяли в сім'ю як вихованця: *“взята на воспитание”*¹⁴, чи *“взята с малолетства на пропитание”*. Ймовірно, що писарі, вживаючи терміни “воспитание” і “пропитание”, мали на увазі одне й те ж.

Можна лише здогадуватися, для чого ці діти бралися у такі сім'ї: як дешева робоча сила чи як вихованці, з подальшим усиновленням чи удочерінням. Щодо останнього у описі є лише одна така вказівка: *“възятая въ место дочери девка Марія”*. Марія була єдиною дитиною в сім'ї 35-річного міщанина Івана Цирульника та його 30-річної дружини. Враховуючи вік подружжя, можемо припустити, що власних дітей вони не мали, ймовірно, через безпліддя одного з партнерів, а тому удочерили Марію. Їй на момент перепису виповнилося лише чотири роки, отже, дівчинку взяли зовсім малою, можливо, немовлям¹⁵. Привертає увагу формулювання і сам факт за-

пису. По-перше, Іван не сказав, що Марія його дочка, а *“въ место дочери”*, по-друге, якщо Цирульники удочерили дитину, то вони чітко вказали це при переписі. Власне, вони могли бути єдиною парою, яка взяла дитину як дочку, а не робітницю.

Вочевидь, становище дітей-наймитів було різним. Розкольники, що наймалися до своїх одновірців, на думку сучасних дослідників, могли перебувати на правах молодшого члена родини¹⁶. Іншим дітям, ймовірно, щастило менше, у 1770-му році в Лубенському острозі було ув'язнено Івана Ковенка, який забив *“находящегося у него в услугах”* хлопця Олексія Архипенка. На допиті Ковенко показав, що хлопець провинився, бо не прибрав соломи на току й не відкидав гною біля хати, за це хазяїн *“единственно только три раза небольшою лыковою паличкою по плечах ударилъ”*¹⁷.

Загально відомо, що побиття палицею в той час було найпоширенішим способом покарання. Інколи все закінчувалося трагічно. Так, у серпні 1765 року житель містечка Глинська Лубенського полку Андрій Кухар, повернувшись додому напідпитку, вступив у суперечку зі своїм малолітнім робітником Федором через нечищеного коня, під час якої його вбив. На допиті Кухар говорив, що бив Федора по плечах, і лише один раз попав по голові, від чого, мовляв, у того лопнула якась застаріла болячка, що й спричинило смерть. Однак огляд тіла загиблого виявив не “застарілу болячку”, а проломлений череп. Як з'ясувалося, Кухар виховував робітника вилами¹⁸.

Частина з цих дітей — 10 хлопчиків і 12 дівчаток — жили у сім'ях родичів (братів, сестер, тіток тощо). Привертає увагу випадок, коли в одному дворі жили 6 братів. Найстарший — 30-річний Йосип разом із дружиною й дітьми проживали в одній хаті, а в іншій його 5 братів, трьом з яких було 7, 11 та 13 років¹⁹. З 80-річною міщанкою вдовою Мотроною жили *“внуки ее”*: хлопці віком 6, 9, 13 років та 10-річна дівчина²⁰. Джерело може давати опосередковану інформацію про долю матері таких дітей: *“сестры его умершой дети”*²¹. За словами Ольги Кошелевої, діти (як, до речі, й літні люди), які не мали родини, знаходилися під опікою общини або далеких родичів²². Ймовірно, що при цьому обидві зі сторін щось отримували: діти — притулок й опіку, а родичі, крім виконання родинного обов'язку — додаткові робочі руки. У цьому контексті показовою є вказівка, застосована до дівчини Ага-

фії, яка проживала у родині свого брата “без заплаты, на харчах и одежи хозяйских”²³.

Діти, що проживали з родичами, сиротами не записані. Такими взагалі позначені лише семеро дітей, ще щодо п'яти застосована формула “родства непомнящий”²⁴. Більшість із них були наймитами й працювали за харчі та одяг, як, наприклад, 12-річні Дмитро “осиротелой” і Ганна “за сиротством родства своего не помнящая”, котрі були вихідцями з полкових сіл²⁵. Ці сироти, очевидно, прийшли до міста, щоб прохарчуватися, а тому наймитування було для них практично єдиним виходом. Ось як про це співається у народній пісні:

*“Ой як я змалку сиротою стала,
Пішла в найми горенька достала...”*²⁶

Двоє сиріт знайшли притулок у школі при церкві Святителя Миколи. У джерелі записані лише їх імена та вік (8 і 14 років), однак, ймовірно, що вони були “нищіє”, які тоді зустрічалися практично при кожній школі^{1*}. Цю думку підтверджує й вказівка на джерело прибутків мешканців цієї школи, яка свідчить, що дякон і псаломщики “пропитаніє имеютъ зъ доходовъ церковныхъ”, а решта (тобто сироти) з “испрошения милостыне”²⁷. Загалом, разом з двома сиротами, у школах Стародуба записані 9 дітей, це хлопці віком 8–14 років, вісім із яких жили зі збирання милостині. А 13-річний Павло був сином священника одного з сіл Стародубського полку й навчався грамоти разом зі своїм 16-річним братом²⁸. Можливо, що батько-священник направив їх навчатися, виконуючи вимогу церковних властей: “дабы все духовніе члены ... детэй своихъ от младихъ ихъ вопервихъ страха Божія и благочестія научати, а потомъ граматэ и чтенію некосноязычному священного писанія обучали би”²⁹.

Перепис Стародуба фіксує ще одну категорію дітей, які перебували поза власною сім'єю — учнів ремісників. В описі міста їх

налічуємо 50 осіб (всі хлопці). Михайлу Федорову, наймолодшому з них, виповнилося 6 років, він разом зі своїм 12-річним братом Іваном прийшли з села навчатися ткацькому ремеслу³⁰. Однак, за даними джерела, такі малолітні учні, як Михайло, траплялися вкрай рідко. В описі ми нарахували лише трьох учнів, молодших 10 років. Більшість із них (82 %) були віком 12–14 років.

Щоб навчатися ремеслу, діти могли приходити не лише з навколишніх сіл, а й з інших міст. Так, міщанський син Іван Руденков прийшов навчатися золотарського ремесла до стародубського козака Михайла Злотника з містечка Погара^{2*}. За тогочасною традицією Іван не лише вчився ремеслу, а й працював на полях свого майстра. За твердженням сучасного етнологу Василя Балущка, учні в ранньомодерній Україні використовувалися своїми майстрами для виконання різних господарських робіт — від ремесла до сільського господарства³¹. Працюючи, вони відробляли майстрові науку й утримання: “находятся на харчах и одежи хозяйскихъ беззаплатно”³². Наприклад, 13-річний Гаврило був учнем у священника Самсоніївської церкви Антонія, при цьому на наступному аркуші опису хлопця записаний як робітник, “который живетъ в оного священника беззаплатно для обучения себя мастерства кравецкого которым оной священник бавится”. Крім ремесла, священник “бавився” ще й землеробством, тож, імовірно, що Гаврило теж працював на його землі³³.

Учні ставали незамінними помічниками тим ремісникам, які мали проблеми зі здоров'ям. Так, Стародубський міщанин Іван Кантупалов займався “шклярським” ремеслом, однак, незважаючи на свій відносно молодий вік (30 років), на лівій руці у нього звало пальці^{3*}. Сина у Івана не було, й тому він міг сподіватися лише на допомогу свого десятирічного учня³⁴. Слід зазначити, що учнівство прив'язувало дітей до господарів на довший термін, ніж найми. Наприклад, термін навчання у кравця, за даними джерела, міг становити п'ять років³⁵, тоді як наймалися здебільшого на півроку-рік.

Порушена нами проблема дає підстави говорити про мобільність дітей, особливо старшого віку, серед стародубських дітей, які

¹ Сироти, каліки та переростки взагалі були традиційними мешканцями шкіл, вони співали на крилосі й у майбутньому мали шанси стати священнослужителями. Про тогочасні школи та їхніх мешканців див. докл.: Яременко М. Навчатися чи не навчатись? До питання про освітні стратегії посполитих Гетьманщини у XVIII ст. та пов'язану з ними соціальну мобільність / Максим Яременко // Соціум. Альманах соціальної історії / головний редактор В. Смолій; відповідальний редактор В. Горобець. – Вип.8. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – С.219; Волошин Ю. Письменність серед мешканців Полтави другої половини XVIII століття (за матеріалами Румянцевського опису) // Київська Академія. – 2008. – №5. – С.151–152.

² Погар – у 1760-х роках місто, сотенний центр Стародубського полку. Зараз – селище міського типу в Брянській області Російської Федерації.

³ Можливо, це був параліч.

мешкали поза власною сім'єю, близько половини були вихідцями з сіл полку, решта — були місцевими жителями. Останні могли мати у місті батьків, але жити нарізно і найматися до різних людей. 12-річний Самійло Федоров жив “с пропитанія” без батьків, бо “отець его своего двора не имзетъ, а живе на-нимається в разного звания людей”³⁶. 40-річна вдова Тетяна жила разом з матір'ю і братом, а її два сини були учнями у різних стародубських ремісників³⁷.

Діти, які жили у чужих родин, ймовірно, могли виконувати не лише економічні функції. На думку англійських істориків Гелен Беррі й Елізабет Фоістер у ранньомодерну добу молоді слуги й підмайстри відігравали важливу роль у житті бездітних чоловіків. Діти були доказом чоловічого сексуального успіху й його здатності до репродукції, вони уможлилювали виконання соціальної ролі патріарха властивої чоловікам цього періоду. Уникнути насмішок й виконати цю роль можна було у якості хрещених батьків, опікунів, господарів, майстрів тощо³⁸.

За даними Генерального опису Стародуба, більшість родин, де жили чужі діти, мали й власних, однак було й 13 сімей, де власних дітей не було. Серед них і родина Івана Цилюрника, якому на час перепису виповнилося 35 років. Крім нього, у описі зустрічаються бездітні особи значно старшого віку, у яких були ще менші шанси на народження власної дитини. Як приклад, можна навести 45-річного міщанина Івана Цибуліна? (прізвище нерозбірливо — *I. C.*) та його 40-річну дружину Агафію, з якими жили двоє хлопців-учнів³⁹.

Гелен Беррі й Елізабет Фоістер, згадуючи потребу батьківської ролі для бездітних, наголошували на її важливості для чоловіків, які були визнані винуватцями відсутності дітей⁴⁰. У Гетьманщині статева неспроможність чоловіка могла бути приводом для розлучення й ставала відома громаді. Так, у травні 1776 року Марія Гноева звернулася до Пирятинського духовного правління з проханням дати дозвіл на розірвання шлюбу зі своїм чоловіком. Марія заявила, що прожила з ним сім років, однак не мала статевих стосунків зі своїм чоловіком по причині його неспромож-

ності, а тому просить розірвати шлюб, бо ще молода й “чтобы в случаи не впасть въ развратность”. Марія була неграмотна, й замість неї до листа “руку приклав” Дмитро Семенов⁴¹, тому вже від самого початку розгляду справи про імпотенцію її чоловіка знали сторонні. Враховуючи роль пліток у той час⁴², можемо припустити, що незабаром про це довідалося доволі широке коло осіб.

Генеральний опис не подає безпосередніх відомостей про розлучених чоловіків, однак з огляду на значну чисельність населення міста можемо припустити, що вони були. У джерелі зустрічаємо 35-річного міщанина Лавріна Чернявського. З ним не записано дружини й дітей, але й відсутня вказівка “холост”, яка застосовувалася для неодружених чоловіків. Лаврін був корінним мешканцем міста, а не заробітчанином, мав власний двір і ремесло, тому його дружина повинна була б проживати разом із ним. Можливо, Чернявський був розлучений, або ж його дружина втекла, однак це лише припущення, з певністю ми можемо констатувати лише те, що з Лавріном жили не його дружина й рідні діти, а 14-річний племінник Герасим⁴³.

Отже аналіз даних Генерального опису Стародуба засвідчив мобільність й самостійність дітей у населенні ранньомодерного міста, особливо це стосувалося дітей віком 12–14 років, серед яких кожна 2–3 міська дитина жила поза власною сім'єю. Вони могли бути сиротами, підкидьками, дітьми незаможних батьків і наймалися на роботу для того, щоб прохарчуватися, або ж йшли працювати за харчі, одяг, утримання. Перед частиною дітей, ймовірно, проблема харчів чи житла гостро не стояла, піти з власної родини їх спонукала необхідність навчання грамоті, ремеслу, заробіток грошей. Господарі родин, які приймали таких дітей, могли керуватися меркантильними міркуваннями, виробничими потребами, почуттям родинного обов'язку, необхідністю виконання патріархальних ролей. У такому ракурсі тогочасне дитинство здається коротким й доволі суворим. Це питання потребує більш докладного вивчення, зокрема таких аспектів, як ставлення самих дітей до наймикування, учнівства, проживання по родичах, а також бачення цього дорослими.

Джерела та література

- 1 Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / [упоряд. В. А. Передрієнко]. — К.: “Наукова думка”, 1976. — № 133. — С. 357.
- 2 Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі — ЦДІАК України). — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 1–610 зв.
- 3 Про Румянцевський опис як історико-демографічне джерело та особливості його проведення у Стародубському полку див. докл.: Сердюк І. Румянцевський опис Малоросії як джерело вивчення демографічних характеристик міст Гетьманщини / Ігор Сердюк // Історична пам’ять. — 2008. — № 3. — С. 144–152.
- 4 Волошин Ю. Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст. (історико-демографічний аспект). — Полтава: АСМІ, 2005. — С. 112.
- 5 Кошелева О. Е. Люди Санкт-Петербурзького острова Петровського времени / Ольга Кошелева. — М.: ОГИ, 2004. — С. 174–175.
- 6 Левицький О. Очерки народної життя в Малоросії во второй половині XVII ст. / Орест Левицький // Киевская старина. — 1090. — № 2. — С. 183.
- 7 ЦДІАК України. — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 309зв.
- 8 Там само. — Арк. 297 зв.
- 9 Там само. — Арк. 158 зв.–159.
- 10 Там само. — Арк. 457 зв.
- 11 Там само. — Арк. 188 зв, 457 зв.
- 12 Там само. — Арк. 89 зв.
- 13 Там само. — Арк. 277 зв.
- 14 Там само. — Арк. 185 зв.
- 15 Там само. — Арк. 28 зв.
- 16 Волошин Ю. Населення домогосподарств “Государевых описных малороссийских раскольничьих слобод” (за матеріалами “Генерального опису Лівобережної України 1766 — 1769 рр.”) / Юрій Волошин // Соціум. Альманах соціальної історії / головний редактор В. Смолій; відповідальний редактор В. Горобець. — Вип.2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2003. — С. 118.
- 17 ЦДІАК України. — Ф.101. — Оп. 2. — Спр. 166. — Арк. 2–3.
- 18 Там само. — Спр. 49. — Арк. 2–4.
- 19 ЦДІАК України. — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 524 зв.
- 20 Там само. — Арк. 243 зв.
- 21 Там само. — Арк. 458 зв.
- 22 Кошелева О. Указ. соч. — С. 174.
- 23 ЦДІАК України. — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 146.
- 24 Там само. — Арк. 153 зв.
- 25 Там само. — Арк. 31 зв, 316 зв.
- 26 Гнедичь П. Матеріали по народній словесності Полтавської губернії. Роменський уездъ. Выпускъ II. Часть I. Песни необрядовые. Издание Полтавской Ученой Архивной Комиссии / П. Гнедичь. — Полтава: тип. Г. И. Маркевича, 1915. — С. 9.
- 27 ЦДІАК України. — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 35 зв.
- 28 Там само. — Арк. 35 зв.
- 29 Указъ объ обязательномъ обученіи детей священнослужителей въ школахъ латинскому языку, 1723 г. // Киевская старина. — 1902. — № 9. — С. 111–112.
- 30 ЦДІАК України. — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 586 зв.
- 31 Балушок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників / Василь Балушок. — К.: “Наукова думка”, 1993. — С. 19.
- 32 ЦДІАК України. — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 543 зв.
- 33 Там само. — Арк. 132 зв.–133.
- 34 Там само. — Арк. 329 зв.–330.
- 35 Там само. — Арк. 19 зв.
- 36 Там само. — Арк. — 318 зв.
- 37 Там само. — Арк. 99 зв.
- 38 Berry H. Childless men in early modern England / Helen Berry, Elizabeth Foyster // The Family in Early Modern England [Edited by H. Berry, E. Foyster]. — Cambridge: University Press, 2007. — P. 182–183.
- 39 ЦДІАК України. — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 52зв.
- 40 Berry H. Op. cit. — P. 158–159.
- 41 Державний Архів Полтавської області. — Ф. 801. — Оп. 1. — Спр. 510. — Арк. 1.
- 42 Див. напр.: Діса К. У царині пліток: роль щоденного спілкування і репутації в українських судах про чари XVIII ст. / К. Діса // Соціум. Альманах соціальної історії / головний редактор В. Смолій;

відповідальний редактор В. Горобець. — 43 ЦДІАК України. — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн.
Вип. 2. — К.: Інститут історії України НАН 148а. — Арк. 590.
України, 2003. — С. 185–194.

Igor Serdyuk

Children in population Ukrainian Left-bank city in XVIII centuries

Demographic features childhood are studied on the grounds of given General list Left-bank Ukraine 1765–1769 in town society. On example of the population Staroduba are studied children, who veins without of the families, ways their earnings, reasons of stay outside of families.

Key words: *age, children, population, family, orphans, pupils.*

